

KAS TUNNED MAAD?

Kaks aastat tagasi (*Agraarteadus* nr. 3, 1994) avaldasime K. Liidaku kirjutise *Eesti rahvuslik ideoloogia ja maa selle alusena*. Siinkohal toome ära väljavõtte tema raamatust *Kas tunned maad*. See on tehtud teose esimesest peatükist, mis kannab nimetust *Tähised kindlamatele radadele*. Juba esimestest lehekülgedest selgub, et Kaarel Liidak ei olnud kiidulaulu laulja, ta oli realist, kes suhtus tollaste riigimeeste asjaajamistesse, eriti parteidesse, suuresti kriitiliselt, näidates aga samaaegselt, mida on vaja teha eesti rahva eksistentsi kindlustamiseks. Mida ütleks ta aga nüüd, kui poliitikud on meie majanduse, eriti põllumajanduse, ummikusse ajanud? Arvatavasti ei leiaks praegused riigijuhid tema silmis armu, neid nuhtleks ta tugevamini kui tolleaegseid.

Haritlane ja maa

Tundub, et talupoega enam alla suruda ei saa. Kuid seda nagu ei usuta. Ei taheta mõista, eriti nüüdisaja haritlaskonnas maa osatähtsust meie olevikus ja tulevikus. Meie haritlaskonna ja maa vahel on tekkinud mingi lõhe. Vastastikune arusaamine on kadunud. Enne omariiklust Jakobsoni-Tõnissoni-Reimani-Pätsi-Eisenschmidti ajal seda lõhet ei olnud, mõisteti üksteist ja mindi üheskoos. Millal ja kes on lasknud joosta mõlema vahelt läbi musta kassi? See lõhestav must kass on sisult – pimedus hingelise suhtes ja hinge võõrandamine, müümine tõusiklikule materiaalsele tsivilisatsioonile. Miski on tõuganud mõlemat poolt endi ülehindamisele. Maamees oli alul uhke oma leivale, siis sõltumatusle ja organiseeritud jõule lippude all; haritlaskond oma haridusele, peenele riietusele ning kommetele ja endiste võõraste võimude käest ülevõetud positsioonidele ametkohtadel ja uues kõrgemas kihis. Mõlemad suurustasid, nagu koduloomad ja toamööblid laste juttudes – kes neist on tähtsam, teeneterikkam; mõlemad nõudsid omale eesõigusi ja teise poole taandumist. Üks on kade ja kuri teise “kõrgele” palgale, see jälle teise riiklikele toetusile ja resolutsioonidele. Oli mängus kindlasti ka pisut eestlase “haledat südant” ja teab mis veel.

Kuni aga eestlaste endi kandvamad kihid sedaviisi maadlevad, voorib võhivõõras spekulant või tööstur-ärimees pankadest miljoneid, pressib mõlemale “tööliste huvides” kõrgete tollidena maksusid peale, ehitab villasid ja Noalaevu ning sooje pesi oma ettevõtteis omakseile; kui neist onupoegadest tuleb puudus siin, siis tuuakse poolnälginud hõimused väljastki sisse – pahatihti kõike seda eesti oma ametmeeste lahel kaasabil...

Siin on meie tragikomöödia. Kaks eesti rahva kihti, kellele ja esijoones kellele Eesti olemasolu on täiel määral eluküsimuseks, on aetud nugade peale. See on meie poliitilise mõtte äärmine abituse, nüridus, pimedus. Need on mõlema poole umbsed lapsekingad, pole üks teisest targem karvaväärtki – igal juhul mitte kõrgelt koolitatud spets-haritlaskond, sest maal on vähemalt terve vaist ning vabaduseks – hariduse puudus.

Mõlemad üksteiseta on Eesti tuleviku tööks nullid, üheskoos aga – võimas jõud. Mõlema kihi elulistes huvides on, et see saatuslik arusaamatus ükskord kaoks, et ükskord hakataks nägema oma ninaotsast ja kitsastest pesahuvideest raasuke kaugemale. Muidu neelab näokattes võõras mõlemad, kakeldagu siis mistahet suguse kiivimehe maomahlades edasi järjekorra pärast, kumb seal enim läbi seeditakse ja siis väetuseks välja heidetakse.

Ei ole kerge leida lepitust. Kumbki pool, eriti ninamehed, ei taha minna Kanossasse, kumbki ei taha olla seks targemaks, kes annab jonnis järele, kes saab aru. Peab otsima ühist tõe ja tegema sellest järeldusi. On's selle ühise tõe leidmine eestlasile tõesti nii raske?

Kõige kindlam on küll õige mõistmise jaluleseadmiseks pikaldane noorsoo kasvatustöö õiges vaimus. Täiskasvanud on raske muuga mõjutada kui soodustusiga ja hirmutusiga, s.o. sündmuste hoobiga pähe, vähem argumentatsiooniga ja loogikaga. Aga pisut aitab ehk seegi.

Kas agraarparteilane

Esitatavad mõtted on elust välja kasvanud, elu küsimused eesti haritlasele ja maainimesele. Need vajavad vastamist, neist ei saa enam mööda hiilida; kui nad siin on puudulikult vastatud, siis antagu neile targemad vastused, aga vastama peab. Kardan vaid üht, kas nende suhtes ei tarvitada seda kõige rumalamat ja ühtlasi rabavamat argumenti, mida kasutas üks minu varem avaldatud mõtete arvustaja väänamiste saatel: need olevat – agraarparteilase üritused. See on tüüpiline näide meie haritlase lühikesest mõistusest ja maa hirmust; tarvitseb vaid rääkida maast, kui on juba õilsal puhtal rahvuslasel hari tuline: maa, “manuaalne töö” ja kultuur kõrvuti – milline agraar-erakondlus, kõrge eesti kultuuri mõiste profaneerimine! Igatahes väga hõlpus pareerimine, milleks ei ole vaja mingit mõtte tööd.

Ei ole veel päris mööda need ajad, kus tarvitses vaid kellelegi kinnitada ripast: tööerakondlane, kogumees, koonduslane – ja mees oli otsekohe põrmuks löödud kõigi silmis, kes ei kuulunud mitte sellesinatse ordu sildi alla. Vägagi tublisid töömehi on meil sellisel surmatud – riigi ja ühiskonna töö kahjuks, kus ju meil tublidest asjatundjatest pole kunagi küllust, vaid alati on valitsenud terav puudus neist. Üks meie praegune tähtis riigimees lausus kunagi tabavalt: ega meil mees midagi ei maksa, maksab see, kuhu ta kuulub, kuhu korpi, kuhu parteisse, kes on tema onud ja tädid... Eks ole.

Seepärast veel mõni sõna *pro domo*. Sõna “agraar” mind muidugi põrmugi ei heiduta. Olen veendunud, et rahvuslik-“agrariitlik” maailmavaade ja sellele vastav poliitiline demokraatlik suund – milline maailmavaade on meil veel kujunemata – on eesti rahvale kindlasti sobivam, kui materialistlik-marksistlik või väikekodanlik-liberalistlik või autoritaarne-aristokraatlik, rääkimata muudest või väheütlevast abstraktselt “rahvuslikust”, – sest rahvuslikkusel peab olema oma selge sisu ja side sotsiaalse olustikuga. Kas mingi tuleviku rühmitus võtab sellise maailmavaate ja suuna omaks, seda ei tea. Senised agraarerakonnad igatahes ei ole kunagi tunnistanud mind kumbki omaks meheks, veel vähem mõni muu. Tegelikult politikas olen püsinud küll ikka eemaltvaatajana, hääkskiitjana või, enamikus, arvustajana. Lugupeetavatele inimestele mis tahte leerist pole osanud kinnitada oma suhtumis erakonna ripatsit. Olen nii mõndagi agraarerakondade päevaprogrammidest leidnud vastuvõetavana ja olen tervitanud ka nende ajutist välist ühinemist, lootuses, et see võimaldab neile asuda kindlale poliitilisele maaorientatsioonilisele rahvusriiklikule platvormile ja eesti maarahva tõelisele poliitilisele kasvatusele, vabanedes sellega demoraliseeriva demagoogia ja kunstliku lõhestamise paratamatusest, lootuses, et sel puhul saab võimalikuks ka südamlikum – mitte vaid karjerismist tingitud – kontakt laialisemate haritlaskonna kihtide ja maa vahel. Kellele siis veel peaks olema sobiv siin arendatava taoline, õigem C. R. Jakobsoni ideedest ja elutööst tuletatud maa-maailmavaade. Kuid need küsimused on esialgu minevikus, ega ole ka seda maailmavaadet erakonnad omaks võtnud. Meie tuleviku poliitilised erakonnad on veel sündimata, ei ole aga mingit kahtlust, et nende hulgas omandab väljapaistvama koha see, mis tugeneb tõelisel maa ideestikul.

Poliitiliselt mõtleja igatahes ei tarvitse olla tänapäeva erakondlane, kuigi ta ei saa end nimetada ka “erapooletuks” või apoliitiliseks. Seepärast siis – minu mõtete pareerimine labase “agraar-erakondlase” ripatsi abil oleks liialt lapsik.

Olgu lisatud veel üks seletus. Kes kaitseb maad, see ei tarvitse olla tingimata põllumeeste kutsehuvisid esindava erakonna liige või mõttekandja. Sõduri kaitse viib soldatite-nõukoguni, armee kaitse aga – kas riigikaitse või militarismi süsteemini, kus sõduri elu võib olla vägagi kibe. Maa kaitse viib agrariitlikule demokraatlikule maailmavaatele ja riigi-politikale.

Diletandid

Kelle hooleks on see õige tee otsimine? Seni on meil liig vähe kulutatud mõttetööd meie oma reaalsuse valgustamiseks, kuivõrd see reaalsus ei ole puhtmajanduslik või tehniline;

rahva psüüh ja kõik see, mis seda psüühi mõjutab ja kujundab, vahest peale ajaloo, on päris söödis ala. Meie mõttetöö on olnud kas liialt abstraktne või liialt materialistlik, rahva hingest ja elust on mindud mööda. Kas tohib siin ootama jääda ainult elukutseliste politikute ja ühiskonnateadlaste tööle, kelle otseseks kohustuseks see ju on. Või peab tulema abilisi ka mujalt, kõrvalt? Tohib viimaseid üldse lasta ligi?

Et sellele vastata, tuleb enne küsida, mida on loota siin diletantismilt? Esiteks see mõiste ise. Selle sisu ei ole igas teadvuses ühesugune. Ühed mõistavad diletantismi asjatundlikkuse vastandina: pealiskaudse võhiklusena. Teisalt aga seatakse diletantismi professionalismist vastandiks, kui asjaarmastaja "ratsut". Sel puhul diletant ei tarvitse olla asjatundmatu ja pealiskaudne. Ajalugu tunneb vägagi suuri diletante: Goethe botaanikuna, Lavoisier keemikuna, Pascal usu-filosoofina, Carlyle ajaloolasena, või meil dr. med. J. Luiga ajaloolasena ja esseistina jne. Kõnelemata suurtest diletantidest politikas, nagu sõjaväelased ja kitsa eriala teadusemehed riigi juhtidena.

Tõeliselt on tegemist kahe vastand-mõiste paariga: 1) professionaal ehk elukutseline ja diletant ehk asjaarmastaja ning 2) spetsialist ehk eriteadlane ja profaan ehk võhik. Tähtis on, kes neist on asjatundja, kes mitteasjatundja. Tohiks arvata, et spets on asjatundja ja profaan on mitteasjatundja. Võhik, profaan on oma hinnangute lähetes ja põhjenduses subjektiivne ning enesekriitikata; eriteadlane, spets aga objektiivne ja enesekriitikaga – peab olema seda. Peale tahtliku objektiivsuse on viimasele omane eriala meetoodika ja materjalide valdamine, mis võimaldabki temale objektiivsuse. Professionaali ja diletandi mõistesse aga asjatundlikkus *resp.* mitteasjatundlikkus otseselt ei kuulu, kuigi peaks kuuluma, pigemini asjatundlikkus professionalismist mõistesse. Need on inimese elukutse-, mitte võimete mõisted.

Diletantismi mõiste algupära on õieti kunsti alalt, siit ka pinnalisuse tunnus selles. Ometi, meenub, kirjutas meil kunagi Fr. Tuglas päris julgustavalt diletantismist kirjanduses: iga kirjaoskaja olevat suuteline kirjutama elus ühe – autobiograafilise – romaani; samas võrdles ta elukutselist kirjanikku – prostituudiga. Tuletades meele "Looduse" romaanivõistlusi ja estetismi kirjanduses hakkad peaaegu uskuma seda paradoksi. Kas aga see diletantismi õigustav paradoks – selleks jääb see ikkagi – ei ole ülekantav sama õigusega ühiskondlikele aladele, kui muidugi mitte samastada diletantismi enesekriitikata subjektiivse võhiklusega?

Diletant võib olla asjatundlik, mõni on isegi asjatundlikum professionaalist, juhtub seda vähemalt ühiskondlikes küsimusis ja publitsistikas. Kui spetsialistki süveneb oma erialasse kaugemale, kui seda ette näevad tavalised konventsionaalsed raamid, siis peab ta paratamatult loobuma seal ka konventsionaalsest meetoodikast, lastes end juhtida intuitsioonist või kasutades võõra eriala meetoodikat – või jälle tungides võõrale alale oma eriala meetoodikaga. Sellega aga ongi ta juba diletant; omaste seas vaadatakse temale kui valgele varesele, võõrad aga tahavad näha tema seljas paabusulgi. Tuletagem meelde kas või Juh. Luigat. Ometi on sellisel diletandil ka oma tugevad küljed. Juba see, et ta pole oma töö juures mitte leiva pärast, vaid asjaarmastuse ja huvi pärast. Edasi ta ei ole kinni tsunfti rutiinis ja erikirjanduse autoriteetide mõtte kammitsas; teiseks tal on toeks suured kogemused oma erialalt, millist ala tsunfti-spets ei tarvitse küllaldaselt vallata (nagu Luigal psühholoogiline meetod ajaloos). Kui tema ratsu-ala on tema enda eri-ala üldküsimusis süvenemine, nende ulatuslikum haaramine või sidumine ühiskonna ja kultuuri küsimustega, siis toob ta endaga kaasa nimelt ka eluläheduse. Ta võib siis avastada nähteid, mis elulähedase positsioonita professionaalile võivad jääda isegi tähelepanematuiks või ei leia tema poolt väärilist hinnangut. Professionaali, näiteks, professorit humanitaar-aladel ähvardab sageli oht eemalduda oma paeluva idee või uuringu objekti jahil elust hoopis – arhiividesse või sootuks võõrastesse oludesse, nagu too vene kirjaniku ühiskonnateaduste professor, kes oli kõrvuni süvenenud "koera-maksu ajaloosse vanadest roomlastest peale", ega näinud ühiskondlikke suursündmusi enda ümber.

Professionaali-spetsi tüüp on nüüdise kultuuri ajastu iseloomulikuks fenomeniks, kõige selle hüvedega ja pahedega. Tema tugevus on tehnikas ja ratsionalismis, nõrkus aga kitsas vaatevinklis elule. Hää oleks, kui iga tosina-paari tubli spetsi kohta leiduks üks sügavama pilguga laialisema silmaringiga spets-diletant, kes suudaks oma ja oma kaaslaste eriala siduda rahva üldise kultuuri-liikumisega, tehnilist inimlikuga.

Ühiskonna-teadlasilt nõuaksimegi rahva elu murdeperioodi otsingute ajal eelkõige nimelt elulähedust, mitte võõra mõtte, vaid oma rahva eluolustiku mõjutamist teemade valikul ja

tulemuste kujunemisel. Sellised teadlased esijoones peaksidki olema meie uute teede otsijateks ja põhjendajateks; mitte aga elusteemaldunud professionaalid ega ka võhikud mitte: kumbki ei mõista elu. Nende teadlaste kõrval aga on küllalt ruumi kitsamal elulisel erialal töötaval asjatundlikul diletandil, kes on suuteline nägema tehnilisist küsimusist kaugemale ja tabama kutseala elulisi sidemeid kõige ümbritsevaga ja kellel jätkub selleks loogilist objektiivsust. Mitte üksi õigus, ei, tal on ka kohustus kaasa kõneleda, mitte aga tulla targutama hiljem oma tagantjärgi-tarkusega. Sest ka tema eriala valdkond on üks osa ühiskonna mõttest, elust ja tööst. Eriti väikerahva peres, kus vaimset tööjõudu vähe, probleemide hulk aga sama suur kui suurrahvastel; pealegi aegadel, kus ei saa jääda ootama, mil tuleb ükskord see päris mees.

Palju on vaja killustikku rahva ühiskondliku tulevikuhoone ehitamisel. Ehitaja, konstruktor võtab siit ja võtab säält, kas aineks või korrektiiviks. Kutseala inimene püüab anda oma alale sügavamale põhjenduse, püüab otsida neid juuri ja neid tugesid, mis kannavad, toidavad ja hoiavad ülal selle osa rahva organismist või varandusest, millele tema seisab oma kutsetööga lähemal. Ei ole professionaalil-poliitikul või riigimehel praegu enam võimalikki tungida sügavamale kõigisse rahva elu üksikasjusse. Nagu filosoof-mõttetark võtab kokku üksikute teadusharude tulemused maailmamõistmise süsteemi loomiseks, nii rahvast juhtiv riigimees "teotark" kogub ja organiseerib rahva eluavaldused ühtlaseks kooskõlaliseks süsteemiks.

Lisaks veel üks imelik küsimus: kes on siis demokraatliku riigi kodanik ise? Peab ta olema profaan, diletant või professionaal? Kas noorte demokraatiate nõrkus ei olegi nimelt selles, et siin on kodanikkude-võhikute mass professionaalide-politikute juhtimisel. Pealegi, nagu oleme näinud, kus need professionaalid pahatihti pole ise ka mitte asjatundjad. Igalt lihtsamaltki kutsetööliselt nõutakse kutseoskust, isegi kutsetunnistust, riigikodanikult aga –? Kas ei peaks nõutama, et iga kodanik peab olema politikas – asjatundlik diletant, mitte aga subjektiivne, enesekriitikata võhik. Eks see nõudmine annagi ka õiguse igal kodanikul kaasa kõneleda riiklikes ja rahvuslikes küsimusis, ja seda mitte üksi ajalehes "lugejate kirjade" rubriigis.